

Отримано: 5 листопада 2018 р.

Прорецензовано: 7 листопада 2018 р.

Прийнято до друку: 8 листопада 2018 р.

e-mail: hmilar@ukr.net

DOI: 10.25264/2415-7384-2018-7-72-76

Хміляр О. Ф. Критичне та позитивне мислення офіцера. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»* : збірник наукових праць. Острог : Вид-во НаУОА, листопад 2018. № 7. С. 72–76.

УДК 159.955:923.355

Хміляр Олег Федорович,*доктор психологічних наук, доцент, начальник кафедри суспільних наук
Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського***КРИТИЧНЕ ТА ПОЗИТИВНЕ МИСЛЕННЯ ОФІЦЕРА**

У статті висвітлено роль критичного та позитивного мислення в професійній діяльності офіцера. Встановлено, що критично мислячий офіцер здатний швидко орієнтується в потоці різного роду інформації, вміє відшукувати важливі дані й конструктивно їх використовувати в нестандартних бойових ситуаціях.

Критичне та позитивне мислення дає змогу офіцеру сміливо приймати рішення, робить його гнучкішим й сприяє кращій адаптації до змін. Детально окреслено властивості, які характеризують офіцера з критичним та позитивним мисленням. Серед яких: гнучкість, наполегливість, пошук компромісних рішень. Висвітлено спектр питань, які офіцер ставить перед собою на шляху до зміни власної «Я-концепції».

Ключові слова: *особистість, критичне мислення, позитивне мислення, офіцер, «Я-концепція».*

Oleh Khmilar,*Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Sciences,
Ivan Chernyakhovsky National Defense University of Ukraine***CRITICAL AND POSITIVE THINKING OF THE OFFICER**

The article shows the role of critical and positive thinking in the professional activity of an officer. It was found that a critical thinking officer can quickly orientate among different types of information, is able to find important data and constructively use it in non-standard situations in combat conditions.

Critical and positive thinking enables an officer to decide bravely, makes him more flexible and better adapted to change. The qualities characterizing an officer with critical and positive thinking were outlined in detail. To them we can include flexibility, persistence, search for compromise. The article covers the range of issues that an officer takes into consideration in the process of changing his own «I-concept».

Key words: *personality, critical thinking, positive thinking, officer, «I-concept».*

Постановка проблеми. Зазвичай людина ставиться до процесу мислення як до чогось звичного, природного та, ясна річ, зрозумілого. Висловлювання Рене Декарта «Я мислю» ставши вихідним принципом у філософії тим самим засвідчило, що мислення супроводжує все свідоме життя людини. «Не достатньо мати гарний розум, головне – правильно його використовувати», – саме такими словами Рене Декарт характеризував людину з належним рівнем критичного та позитивного мислення [1, с. 144]. Б. Шоу продовжуючи дану думку зауважував: «Небагато людей розмірковують більше двох-трьох разів на рік; я створив собі міжнародну репутацію, розмірковуючи один чи два рази в тиждень» [2, с. 89]. Професор У. Мізнер з цього приводу писав: «Я поважаю віру, але саме сумніви – це те, завдяки чому ти вчишся» [2, с. 98].

Офіцеру критичне мислення дає можливість активно обмінюватись думками з різних питань. При цьому більшість осіб майже не використовують можливості, які закладені в цій дивовижній людській здатності. Критичне мислення необхідно постійно розвивати й тренувати, так само як тренуються спортсмени чи музиканти, оскільки людина єдина істота в світі, яка здатна мислити критично. При цьому слід пам'ятати – критичне мислення не є критикою недоліків, це швидше вміння визначити проблему й виробити оптимальну стратегію її розв'язання.

Короткий огляд останніх досліджень і публікацій. Проблема критичного та позитивного мислення неодноразово піднімалася в працях як вітчизняних так і зарубіжних вчених (Г. Бекахметов, А. Брушлінський, В. Калошин, В. Клименко, А. Коржумбаєва, С. Максименко, О. Матласевич, І. Пасічник, О. Пометун, Б. Рассел, Б. Стернбег) [3; 4]. Численні дослідження проведені в США показують потребу в таких формах навчання, які б дали змогу людині міркувати більш продуктивно. Засновник Інституту Критичного мислення Метью Ліпман розглядає його як кваліфіковане, відповідальне мислення, що породжує правильні судження, оскільки засноване на чітких критеріях, виправляє себе (самовдосконалюється) та враховує контекст [5]. Критичне мислення є свого роду ремінісценцією античної концепції мудрості.

Сучасні дослідження, проведені в багатьох країнах світу констатують зниження ролі критичного та позитивного мислення в освітньому процесі в цілому та професійній діяльності людини, зокрема. Ідзава і Хейден підбиваючи результати дослідження щодо здібностей студентів різних країн констатують, що найкращі американські студенти вирішуючи математичні задачі показали значно нижчі результати, ніж більш слабші японські однолітки. Нойберт і Бінко, опираючись на схожі дослідження також приходять до висновку, що лише 39 % 17-річних молодих людей вміють відшукувати потрібну інформацію, впорядковувати її й вірно інтерпретувати. В цьому контексті варто зазначити, що головне завдання сучасного університету – готувати фахівців, які вміють критично мислити в умовах стрімких змін.

Чимало авторів розглядають критичне мислення як «використання когнітивних технік або стратегій, що збільшують вірогідність отримання бажаного кінцевого результату... При цьому мисляча особистість використовує навички, які обґрунтовані й ефективні для конкретної ситуації й типу задачі, яку слід вирішити» [6]. За І. Пасічником, критичне мислення є складною, інтегральною якістю особистості, сукупністю мотиваційного, пізнавального, діяльнісного та рефлексивного компонентів, які забезпечують її самопізнання, самоосвіту та самореалізацію [4]. Виражаючи інтелектуальний рівень розвитку офіцера, критичне мислення містить в собі професійну й особистісно значиму цінність.

За даними Д. Устілка, – вся військова служба пронизана виконанням нестандартних завдань, які вимагають критичного мислення. На відміну від мислення пересічної особистості, критичне мислення офіцера завжди виокремлювали такі властивості як чіткість, точність, ретельність, конкретність, узгодженість, глибина, значущість, неупередженість, зваженість, логічність у формуванні висновків та ін. Разом з тим, проблема розвитку критичного та позитивного мислення офіцера залишається малодослідженою, що й визначило напрям нашого вивчення.

Мета статті. Висвітлити ролі критичного та позитивного мислення в професійній діяльності офіцера.

Виклад основного матеріалу. Поняття *критичне* завжди передбачає оціночний компонент. Офіцер, який мислить критично перш за все оцінює результати своїх мисленевих процесів: наскільки вірно прийнято рішення, або ж наскільки добре він впорався з поставленим завданням. Що ж таке критичне мислення? Чому офіцер має його розвивати? Відповідаючи на перше запитання варто зазначити, що це перш за все процес аналізу, синтезування й обґрунтування оцінки достовірності та цінності інформації; властивість сприймати ситуацію глобально, відшукувати причини та альтернативи; здатність генерувати чи змінювати свою позицію на основі фактів й аргументів, коректно застосовувати отримані результати відносно різного роду проблем і приймати зважені рішення – чому довіряти та що робити далі [7]. Критичне мислення не варто плутати з: а) простим запам'ятовуванням (пам'ять комп'ютера набагато ширша, ніж пам'ять людини, але це не значить, що комп'ютер може мислити); б) розумінням складних ідей (коли ми працюємо над розумінням чужої ідеї наше власне мислення пасивне – ми лише сприймаємо те, що створено іншими); в) творчим (інтуїтивним мисленням) (мозок творця працює несвідомо – у цьому й полягає головна відмінність).

Критичне мислення часто називають *спрямованим* мисленням, оскільки воно завжди направлено на отримання бажаного результату. Для критично мислячого офіцера важливо вміти логічно вибудовувати умовиводи, поєднувати різного роду логічні моделі задля прийняття обґрунтованого рішення. Критично мислячий офіцер швидко орієнтується в потоці різного роду інформації, віднаходить у ній найбільш важливу, вміє її опрацювати й конструктивно використати у потрібний момент [7]. Некритично мислячій людині в свою чергу буде притаманна млявість, аморфність, свавільність, випадковість та позбавленість впорядкованості.

Відповідаючи на друге запитання, одразу зазначимо, що критичне мислення дає офіцеру: а) відчуття свободи власної волі; б) розширює горизонти (бачення світу стає ширшим, глибшим, цікавішим); в) активізує можливості знаходити та приймати певні важливі істини; г) глибоке розуміння себе, своїх цінностей та потреб; д) сміливість приймати рішення; ж) робить його гнучкішим й сприяє кращій адаптації до змін. Офіцер який мислить критично, має більше шансів зрозуміти свої потреби та робити те, що не суперечать його внутрішнім переконанням. Він здатний протистояти інформаційному тиску з боку інших.

Критичне мислення забезпечує офіцера інструментами, які покликані зробити його діяльність більш осмисленою і успішною, оскільки критично мислячі офіцери інтелектуально незалежні, чесні самі з собою, ними неможливо маніпулювати. Такі офіцери спроможні перемагати сумніви, ставити правильні запитання, шукати і бачити зв'язки між явищами і вчинками людей, вибудовувати судження, що базуються на доказах. Вони вміють аналізувати нестандартні ситуації; співставляти, оцінювати, виявляти прорахунки інших, здатні визнавати свої прорахунки та показувати переваги кожного з підходів, що пропонується, вибираючи при цьому найбільш оптимальний.

Офіцер, який володіє критичним мисленням легко відшукує потрібну й важливу інформацію, здатний її перевірити; всесторонньо вивчає різні можливості; прискіпливо оцінює кожну альтернативу, перш ніж зробити остаточний, власний вибір. Критичне мислення офіцера володіє високою контекстною чутли-

вістю. Ця властивість дає змогу офіцеру вірно декодувати цілісні та контекстуально залежні ситуації, встановлювати схожості, відмінності та різного роду закономірності професійної діяльності.

Критичне мислення, будучи чутливим до контексту, передбачає визнання наступних моментів: 1) виключних (незвичних) обставин та умов, внаслідок чого міркування, яке зазвичай могло б вважатися неприйнятним, розглядається як припустиме. Наприклад, спосіб аргументації, що у звичайній ситуації тлумачився б як помилковий, в бойових умовах може бути визнаним як цілком прийнятний; 2) спеціальних обмежень; 3) повноти конфігурацій: зауваження, озвучене поза контекстом, може здаватися очевидною помилкою, проте у межах дискурсу як цілого є правильним і прийнятним; 4) ймовірностей щодо того, що доказ не є типовим, а певні смисли не можна перенести з одного контексту (чи мови) до іншого. Існують поняття, для яких немає точних еквівалентів у інших контекстах чи мовах. Тому їх смисли повністю контекстуально чи мовно залежні [2; 3; 6].

Сучасний офіцер не в змозі навчитися краще розмірковувати лише читаючи книги чи слухаючи наставників. Суттєвим компонентом критичного мислення є наявність установки на його розвиток. Офіцери, які по-справжньому вміють думати, знають навіщо їм це потрібно й готові прикласти необхідні зусилля для планової діяльності, виважених дій, збору інформації, проявляючи відповідну настирливість і наполегливість. Критично мислячий офіцер має вміти мислити самостійно, а не просто очікувати команди до дії від іншої особи, чи використовувати підходи (навіть вдалі), що були притаманні іншим. Війна – це країна невизначеностей, випадковостей, небезпеки, страху і смерті [7]. У бою завжди беруть участь дві сторони, кожна з яких прагне розгромити противника й зберегти неушкодженими свої війська. При цьому, на війні, одна і та ж обстановка ніколи не повторюється, що в свою чергу постійно вимагає пошуку нових, нестандартних рішень.

У структурі критичного мислення важливо встановити, що людина здатна зробити й що вона насправді робить. Це не що інше як розмежування між можливостями і діями. Немає сенсу засвоювати навички критичного мислення, якщо офіцер не буде ними послуговуватися. Виробити в собі установку критично мислити – не менш важливо, аніж розвинути навички мислення. На нашу думку, офіцеру з належним критичним мисленням, мають бути притаманні наступні властивості:

1) *Готовність до планування.*

2) *Гнучкість.* Офіцер із гнучкою позицією завжди готовий розглядати різного роду варіанти, прагнучи зробити ту чи іншу справу в оригінальний спосіб. Маючи «відкритий розум» він здатний провести детальний аналіз, перш ніж винести остаточне судження, при цьому постійно продовжуватиме збирати й інтерпретуватиме інформацію з різних джерел. Такий офіцер приступивши до розв'язання завдання, не відступає від нього до тих пір поки не вирішить. Про такого типу фахівців досить красномовно свого часу висловився Беверлі Сілз: «Можливо, ви будете розчаровані, якщо вас спіткає невдача, але якщо ви не зробите навіть спроби вирішити завдання – ви приречені» [2, с. 73].

3) *Наполегливість.* Критичне мислення – наполеглива праця, яка вимагає терпіння і витримки. Як зазначав свого часу Наполеон, воно може втомити особистість не менше аніж фізична праця, але задоволення однозначно принесе більше.

4) *Готовність виправляти власні помилки.* Думаючи люди, замість того щоб спробувати виправдати свої помилки, вміють їх визнавати й тим самим на них навчаються. Прислуховуючись до інших, вони прагнуть встановити в чому вони не праві. Такі офіцери здатні постійно висувати нові цілі й удосконалювати власне мислення.

5) *Усвідомлення.* Психологи називають цю властивість метапізнанням, або мета-когнітивним моніторингом. Це свого роду самоспостереження за власними цілями на шляху до цілі. Критично мислячі офіцери мають розвинуту звичку до самоусвідомлення власного мисленевого процесу.

6) *Пошук компромісних рішень.* Критично мислячому офіцеру необхідно мати добре розвинуті мовленнєві навички й вмінням відшукувати рішення, які б могли задовольнити більшість.

Нарівні з критичним, позитивне мислення особистості офіцера готує його до зустрічі з різного роду життєвими випробуваннями. «Людина, лише там чогось домагається, – зазначав Фейєрбах, де вона сама вірить в свої сили» [8]. За такого підходу вона об'єктивно оцінює себе, свої можливості, й якщо помічає в собі відсутність якихось талантів, то особливо незасмучуючись переключається на ті сфери діяльності, в яких її здібності можуть розкритися найкраще. Як правило це оптимісти, які завжди досягають поставленої цілі. За своєю суттю позитивне мислення – це віра в успіх. Офіцер має зробити так, щоб упевненість в собі стала його звичкою, а це в свою чергу вимагатиме неабиякого терпіння, настирливості й вміння володіти методами самоуправління. При цьому не слід чекати швидких успіхів, оскільки в протилежному випадку будь-яка тимчасова невдача призведе до стресу. Позитивне мислення, як зазначає В. Калашин – прямий шлях у нове, щасливе і здорове життя. Щасливі люди планують дії, вони не планують результати [8, с. 11]. Фахівці добре знають, як важко видужує песиміст, й наскільки блискуче виходить із самих безнадійніших ситуацій оптиміст.

На відміну від позитивного, негативне мислення призводить до прямо протилежних результатів: породжуючи тривогу, невдоволення, напруження, озлобеність й створюючи тим самим підґрунтя для різних захворювань. «Негативіст, як справедливо зауважує В. Калошин, – боїться труднощів й не має чітко окресленої мети. Він знає, що його в усьому переслідують невдача, й тому він неначе приречений на неї, оскільки важко «тягне» за собою протягом життя всезростаючий комплекс неповноцінності» [8, с. 10]. Людина-негативіст у всьому вбачає загрозу й завжди очікує гіршого, що в свою чергу пригнічує мислення, паралізує активність, позбавляючи життя радості.

В етимологічному вимірі поняття «*я позитивно мислю*» слід декодувати як «я постійно стверджуюсь, я надійний, вигідний, активний, впевнений в собі, безупинно збагачуюся новими знаннями», – іншими словами мислю у правильному напрямку.

Офіцер з позитивним мисленням без особливих ускладнень долає слабкість і обмеження. Він тим самим сам собі сигналізує, що здатен втілити в реальність будь-яку мрію. Налаштовуючись на успіх, такий офіцер генерує особливу енергію, яка примножує позитивне в його житті. Позитивне мислення буде марним, якщо воно не призводить до позитивних дій. Психічна енергія, концентруючись в думці має перерости в конструктивну дію, а кінетична енергія дії, в свою чергу, зміцнює позитивізм у підсвідомості.

Як бачимо, позитивне мислення характеризується тим, що офіцер свідомо контролює свої думки й не дозволяє укорінюватися негативним думкам та емоціям. Задасмося запитанням: що дає позитивне мислення офіцеру? Відповідь на це запитання знаходиться на поверхні. Позитивне мислення відкриває офіцеру віру у власні сили; сприяє досягненню успіху в професійній діяльності; суттєво знижує вірогідність захворювання; сприяє успішному подоланню службових перешкод, невдач, криз; забезпечує більш «спокійну» адаптацію до особливих умов діяльності; породжує оптимізм, самовладання, доброзичливість, задоволення службою; добрі відносини з керівництвом та підлеглими; є запорукою здорового способу життя.

«Я-концепція» і позитивне мислення. Шлях до позитивного мислення відбувається через зміну «Я-концепції особистості», яка окреслює спектр очікувань офіцера. В ній зазвичай запрограмована поведінка офіцера, вона надає їй відповідного вектору руху. «Я-концепція» формується на основі попереднього досвіду особистості; її успіхів та невдач; особистої харизми та ряду інших чинників. Осягнення офіцером того, що його дії, почуття та поведінка в цілому є перш за все результатом його уявлень та переконань допомагає йому на шляху до майстерності, успіху, щастя та позитивного мислення. Численні експерименти вітчизняних та зарубіжних вчених неодноразово доводили, що зі зміною «Я-концепції», проблеми та задачі, що були з нею пов'язані вирішувались швидко й без надмірних зусиль. Спостерігаючи за діями офіцерів-слухачів, нами встановлено, що складності під час вивчення тієї чи іншої навчальної дисципліни виникають тому, що її зміст суперечить наявній системі ідей слухача.

Надзвичайно важливе значення щодо розуміння «Я-концепції» особистості офіцера має знання законів *психічного магнетизму* та *переважаючої психічної імпресії* заснованих Робертом Ентоні. Відповідно до закону психічного магнетизму – людина притягує до себе те, про що думає з найбільшою наполегливістю. Особи, які не розуміють чого вони насправді хочуть, послідовно притягують до себе речі, події чи риси характеру, які не узгоджені з їхніми бажаннями. За законом магнетизму до людини завжди «притягуються» її справжні бажання, а не примарні сподівання, забаганки чи минулі примхи. Непоодинокі випадки, коли людина стверджує, що вона прагне дружби та любові, однак її увагу привертають такі речі, як заздрість, критика, ревності, мстивість. Є люди, які заявляють, що вони хочуть щастя, проте приділяють чимало уваги гніву та кривдам. Отже, спрямовуючи увагу на предмет істинного бажання, людина в змозі його притягнути.

Закон переважаючої психічної імпресії дає змогу відповісти на запитання – «Як відбувається програмування підсвідомості, тобто зміна Я-концепції». Основу даного закону складає принцип вербалізації. Людина щоденно промовляє біля 20000 тисяч слів. Промовлені слова змінюють тиск крові, частоту пульсу, породжують (нівелюють) бажання. Виходячи з цього людина має стежити за власним мовленням, а також емоціями, почуттями та уявленнями [8, с. 46].

Процес створення нової «Я-концепції» досить тривалий. Він як правило відбувається на основі аналізу власної діяльності, ставлення до себе інших людей. Прагнучи щось змінити в собі, людина має перш за все запитати себе: «Чого я дійсно хочу»? «Чи відповідає це моїй системі цінностей»? «Чи реально це»? «Чи можу я уявити це всебічно»? «Чи стану я досконалішим досягнувши мети»? Якщо ви дали позитивну відповідь на всі запитання, можна приступати до більш чіткішої установки щодо формування сутності зміни «Я-концепції». При цьому, прагнення змінити себе має бути сильним, пристрасним, вишуканим у «муках боротьби, а не примарним» – інакше закон психічного магнетизму не працюватиме. Наша підсвідомість швидше сприймає письмову «інструкцію», тому спектр бажань варто записувати [8].

Впевненість в тому, що «Я-концепцію» можна змінити як правило ґрунтується на тому, що в середньому людина реалізує свій потенціал лише на 10 %, а свідомість, як зазначають більшість фахівців, «приймає» на себе лише 0,001 % всього обсягу діяльності мозку, окрім того, чимало осіб «загіпнотизо-

вані життям на посередність» [8]. Дійсно, можемо без перебільшення сказати, що людина до певної міри знаходиться під впливом тих уявлень, які некритично сприйняті з інших джерел, а негативні переконання не дають їй змоги виявити свої справжні можливості.

Висновок. Отже, образ справжнього «Я» визначає діапазон можливостей особистості офіцера. Розширюючи діапазон образу, розвиваючи своє критичне мислення офіцер розширює для себе і сферу можливого, долає сумнів, змінює себе і своє життя. Створення адекватного, реалістичного уявлення про самого себе наділяє офіцера новими здібностями.

Література:

1. Івін О. О., Нікітіна І. П. Декарт Р. Сумнів і метод : підручник. Львів : Вид-во Юрайт, 2016. 478 с.
2. Халперн Д. Психологія критического мышления. Санкт-Петербург: Питер, 2000. С. 55–143.
3. Бекахметов Г., Коржумбаева А. Основы критического мышления. «Общенациональное движение Казакстан 2050». Астана, 2018. 208 с.
4. Психологія мислення : підручник / [І. Д. Пасічник, Р. В. Каламаж, О. В. Матласевич, У. І. Нікітчук та ін.] ; за ред. І. Д. Пасічника. Острог : Вид-во Національного університету «Острозька академія», 2015. 560 с.
5. Ліпман М. Чим може бути критичне мислення? *Вісник програм освітніх обмінів*. 2016. № 34. С. 21–35.
6. Клустер Д. Что такое критическое мышление? URL: <http://testolog.narod.ru/Other15.html>
7. Хміляр О. Ф. Інтуїція в професійному зростанні особистості військового керівника. *Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Філософія. Психологія. Педагогіка : зб. наук. пр.* Київ: ІВЦ «Політехніка», 2005. № 1. С. 167–171.
8. Калошин В. Ф. Позитивне мислення – важливий фактор життєтворчості майбутнього офіцера: навчальний посібник. Київ: ВГІ НАОУ, 2001. 252 с.